

Gökhan ATMACA (*)

TOPLUMSAL HAZIRBULUNUŞLUK VE KUR'AN'IN TOPLUM İNŞASI

Öz

İlk insan Hz. Adem'le birlikte dünya hayatı insanoğlu için bir yaşam alanı olmuştur. İnsan kendisine tahsis edilen bu yerde başıboş bırakılmamıştır. İnsanı var eden yaratıcı, insanlara içlerinden seçtiği şahısları elçi olarak görevlendirmiştir. Böylece yaratıcı insana dünya hayatında bir takım kurallar muvazenesinde yaşaması gerektiğini gönderdiği elçi vasıtasıyla bildirmiştir. Hz. Adem'den itibaren her topluluğa içlerinden elçiler gönderilmiştir. Bu elçilerin sonuncusu olan Hz. Muhammed'de yine yaratıcı tarafından insanlığa gönderilmiştir. Hz. Muhammed'e bu görevi esnasında Kur'an yirmi üç sene zarfında nâzil olmuştur. Nâzil olan ayetlerin bazı toplumsal hadiselerden sonra nâzil olması ve bu nüzûlün tedrici olması yeni bir toplumun inşasını kolaylaştırmıştır. Zira söz konusu toplum inanç, ahlak ve hukuk gibi alanlarda yozlaşmış ve ilahi iradeyle bağlarını koparmıştı. Bu sebeple birçok alanda yozlaşmış olan bu toplumun Kur'an ile yeniden ilahi iradenin çizdiği çizgiler içerisine çekilmesi gerekiyordu. İşte bu doğrultuda Kur'an ile toplumun yeniden inşası sağlandı.

anahtar kelimeler

Kur'an, ayet, toplum.

abstract

Community Readiness and Community Building of Quran

Life of the World has been a living area for mankind along with The first man, Adam. Human weren't left stray allocated at this place himself. Creative has commissioned a person who selected as ambassadors. So creative have been reported which human should live according to a set of rules life of the World. Every community has been sent ambassadors of them from Adam. Muhammad who this is the last Messenger has been sent humanity by creator. Quran has been revealed twenty-three years. Sometimes, verses has been revealed after a series of events. Of this new situation has facilitated the construction of a society. Because the society in question had severed ties with divine will such as faith, morality and law in areas. Thus these corrupt society in all areas had to be pulled into lines drawn by divine will with the Quran. Here, in this direction, Quran and society was provided to reconstitution.

keywords

Quran, verse, society.

Giriş

Peygamberler vasıtasıyla gönderilen ilahi dinler Hz. Âdem'den itibaren insanlara uymaları gereken bir takım kurallar vaz' ederek insanların ilahi bir hedefe yönelik tutum ve davranış içerisinde olmalarını amaçlamışlardır. İnsanların dinsel zeminden uzaklaştıkları ve doğruyla yanlışı ayırt edemez hale geldikleri zamanlarda Allah yeni bir peygamber göndererek toplumun kendisini islah etmesine fırsat tanımıştır. Son peygamber Hz. Muhammed'e de Kur'an'ı vahyedererek doğru yoldan sapmış olan insanlığa son çağrıyla yapmıştır. Bilindiği üzere bu son çağrının ilk muhatapları inanç, ahlak ve hukuk gibi alanlarda büyük sapmalar içerisindeydiler ve bu hal üzere iken ilahi hitaba muhatap olmuşlardı. Yakın zaman içerisinde ilahi hitab ile karşılaşmamış olan bu insanların çoğu böyle bir şeyi akıllarından belki de hiç geçirmemişlerdi. Bu sebeple kendilerinden inanç, ibadet, ahlak ve hukuk gibi alanlarda köklü değişim isteyen vahiy karşısında adeta şok geçirmişlerdi. Esasen onları şaşkırtan durumlardan biri de bazen vahyin bir takım hadiselerden sonra iniyor olmasıydı. Bununla birlikte Kur'an'ın nüzûlü toptan ve bir anda olmadığı yani zamana yayıldığı için bu yeni duruma yani hem herhangi bir hadise sonrası vahyin inişine hem de vahyin gündemi dönüştürmesine ya alışmaya ve kabullenmeye ya da karşıt reaksiyon göstermeye başlamışlardı.

İlahi irade, muradının tam olarak gerçekleşebilmesi için tedrici bir metot takip etmiştir. Bu süreçte bir kısım ayetler bazı hadiselerden sonra inzal edilerek toplumun hafızasında ayetlerin hem tazeliği korunmuş hem de vaz edilen hü-

kümlerin bireyin ve toplumun nazarındaki öneminin kavranması sağlanmıştır. Böylelikle toplumda ilahi iradenin maksadı yirmi üç yıl sonunda kemale ulaşmış ve din tamamlanmıştır. Bu çalışmada bazı hadiselerden sonra inen ayetlerden yola çıkılarak ilahi iradenin bir toplumu nasıl dönüştürdüğü, bu dönüşüm esnasında toplumun hazırbulunuşluk halinin Şari' tarafından nasıl gözetildiği gibi hususlar üzerinde durulacak ve Kur'an'ın yeni bir toplumu inşasında takip ettiği metot ortaya konulacaktır.

Hazırbulunuşluk ve Kur'an'ın Toplum İnşası

Herhangi bir olgu öğrenilirken, kişinin fiziksel, zihinsel ve duygusal olarak öğrenmeye hazır olması veya hazırsa ne düzeyde hazır olduğunun ölçüsüne hazırbulunuşluk denir. Başka bir ifadeyle hazırbulunuşluk bir davranışı yapmaya zihinsel, sosyal ve duyuşsal yönlerden hazır olma durumudur. Dolayısıyla bir öğrenme faaliyetini gerçekleştirmek için gerekli olan ön koşul davranışların kazanılmış olması gerekmektedir (<http://www.netpsikolog.com/gelisimde-temel-kavramlar-hazırbulunuşluk.html>, 10:34, 08.06.2012; Yenilmez ve Kakmacı, 2008, s. 530). Aksi halde öğrenme ve dolayısıyla bu öğrenmeye dayalı tutum ve davranışın gerçekleşme ihtimali oldukça azalır. Bireyler için geçerli olan bu durum toplumlar için de geçerlidir. Çünkü toplum dediğimiz şey aralarında bir takım bağlar bulunan bireylerdir. Bu bireylerin bütünü olan toplumla bireyin öğrenme sürecinde benzerlikler vardır. Bireyin öğrenmesi nasıl bir takım ön bilgiler, beceriler veya kabuller gerektiriyorsa, toplumun öğrenmesi de aynı şeyleri gerektirmektedir (Doğan, 2008, s. 72-77).

Hz. Muhammed'e ilk vahyin gelmesiyle Kur'an'ın toplumu inşa etme süreci başlamıştır. Bu süreç yirmi üç yıla yayılmıştır. Bu zaman zarfında iman, ibadet, ahlak vb. alanlarda değişim gerçekleştirilmiştir. Buradaki amaç yeni bir hayat tarzı inşa etmek olmuştur (Ertürk, 2005, s. 143). Kur'an'ın toplumu inşası toplumsal hayatı bütün ayrıntılarıyla dönüştürerek gerçekleştirmemiş, değişim bozulmuş ve ilahi iradenin onaylamadığı hususlar üzerinde olmuştur. Fıtrata aykırı olmayan veya ilahi iradenin uygun gördüğü hususlar aynen kalmış veya kısmen değiştirilmiştir.

Toplumun inşası gerçekleştirilirken Allah vahiyle adeta insanlarla konuşmuştur. Onların meraklarını, sorularını gidermiştir. Mesela "*Sana hilalleri sorarlar. De ki: Onlar insanlar için; özellikle hac için vakit ölçüleridir. Evlere arka taraftan girmeniz fazilet değildir. Asıl fazilet, haramlardan sakınan, müttakî insanın gösterdiği fazilettir. Öyleyse evlere kapılardan girin. Allah'a karşı gelmekten sakının ki umduğunuza kavuşasınız.*" (Bakara 2/109) ayeti buna örnektir. Bu ayette olduğu gibi bazen insanlar Hz. Peygamber'e soru sormuşlar ve vahiyle söz konusu sorulara cevap gelmiştir. Bu durum Tefsir ilminde sebep-i nüzûl olarak kavramsallaştırılmıştır (Suyûtî, 1985: 1/82; Zerkânî, ts: 1/99).

Allah vahiy vasıtasıyla toplumla iletişim halinde olduğu için emirlerin ve yasakların yerine getirilmesi hususunda ilk Müslümanlar oldukça hassas olmuşlardır. Çünkü her an kendileri hakkında vahyin inmesi ihtimali vardır. Bu durum, tutum ve davranışları konusunda onları dikkatli olmaya sevk etmiştir. Mesela, İbn Ömer “Biz Resûlullah hayattayken hakkımızda Kur’an ayeti iner endişesiyle hanımlarımıza karşı rahat davranamaz ve istediğimiz gibi konuşamazdık. Fakat vefatından sonra bu hususta daha rahat davrandık.” (Buhârî, “Nikah”, 80; İbn Mâce, “Cenâiz”, 65) demek suretiyle bu durumu teyit etmektedir. Yine Hz. Ömer’in halife olduğunda insanlara “Resûlullah’tan sonra vahiy kesildi. Allah bize sizin haberinizi veriyordu. Şimdi biz sizin zâhirinizi biliriz. Her kim bize hayır izhâr ederse biz de ona emân veririz ve onu kendimize yakın tutarız.” (Buhârî, “Şehadet”, 5; Abdürrezzâk es-San’ânî, 1403: III/383; Hanbel, 1995: I/286-287; Belâzürî, 1996: X/307; Kurtubî, 1967: III/16) şeklindeki sözleri bu duruma örnektir. Bu konuda “*Onlar bir ticaret veya bir eğlence görünce oraya doğru hücum edip, seni hutbe verirken ayakta bırakıverdiler. De ki: Allah’ın nezdinde âhirette olan nasip, buradaki eğlenceden ve ticarettten elbette daha hayırlıdır. Allah rızık verenlerin en hayırlısıdır.* (Cuma 62/11) ayeti dikkat çekicidir. Rivayette göre Hz. Peygamber Cuma namazında hutbedeyken yiyecek maddesi taşıyan bir kervan gelmiştir. Cemaatte bulunanlar, mescidi terk ederek kervanı karşılamaya çıkmışlar ve mescitte sadece on kişi kalmıştır. Bunun üzerine bu ayet nâzil olmuştur (Buhârî, “Cuma”, 2; Müslim “Cuma”, 38; Tirmizî, “Tefsir”, 62; Râzî, 1997: X/544; İbn Kesîr, 1993: IV/392). O esnada mescidi terk eden insanların bu ayetin nüzûlüyle uğradıkları ruh halini tasavvur etmek mümkündür. Burada yaşadıkları şeyi ömür boyu unutmaları mümkün olmadığı gibi vahyin muradını kavramaları da bir o kadar kolaydır. Böylelikle orada bulunan insanlara rızık arama ile Allah’a ibadet etme arasındaki dengeyi iyi muhafaza etmeleri gerektiği öğretilmiştir.

Kur’an’ın yeni bir toplum inşası öncelikle iman esasları üzerinde olmuş daha sonra toplumsal meseleler gündeme gelmiştir. İmânî meseleleri ihtiva eden emir ve nehy tadrîcîlik kabul etmeyeceği için bu alandaki dönüşüm daha ani olmuştur. Ancak uygulamaya dönük meselelerde dönüşüm ve inşa, sürece yayılmıştır. Buradaki dönüşüm ve inşa ibadetlerin düzenlenmesi, bir kötülüğün yasaklanması, bireysel veya toplumsal ahlaki hastalıkların iyileştirilmesi şeklinde olmuştur. Bu tür düzenlemeler çokça fazladır. Bunların bir kısmı şunlardır:

1. İbadette Düzenleme

İbadet boyun eğme, itaat etme anlamına gelmektedir (İbn Manzur, ts: XXXII/2778). Şari’nin amaçlarından biri ibadetin kendi zatına has kılınması ve doğru yapılmasıdır (Fatiha 1/5-7; Zümer 39/11-18). Allah vahiy ve Hz. Peygamber’in bildirmesiyle bazı ibadetlerle Müslümanları sorumlu tutmuştur.

Bu ibadetlerin bir kısmında toplumun hazırbulunuşluğu göz önüne alınarak yeni bazı düzenlemelere gidilmiştir. İbadet alanında düzenlemeye örnek olacak hususlardan bir tanesi oruç ibadetinin vaktinin yeniden düzenlenmesidir.

Oruç, nefsi eğilim duyduğu şeylerden geri çekmek manasına gelmektedir. Dini tanımı ise; dini emirlerle sorumlu bir bireyin tan yeri ağarmasından güneşin batmasına kadar yemek, içmek, cinsel ilişkiden ibadet niyetiyle uzak durmasıdır. Oruç geçmiş milletlere farz kılındığı gibi İslam ümmetine de farz kılınmıştır (Ateş, 1998, s. 3).

Oruç ibadetinin ilk uygulamasında birey iftar yaptıktan sonra yatsı vaktine kadar yeme, içme ve eşiyile cinsel ilişkide bulunabilirdi. Fakat yatsı namazını ifa ettikten ya da iftar edip ardından uyuduktan sonra ertesi akşama kadar yeme, içme ve eşleriyle cinsel ilişkide bulunamazdı (Mukâtil, 2003: I/97; Mâverdî, ts: I/236; Neseî, 1984: I/95; Hâzin, 1979: I/161). Bu durum insanlara zor gelmiş ve zaman zaman bu ibadeti yerine getirmekte güçlük çekmişlerdi. Çünkü yasakların başladığı vakit erken olmakta ve kimileri yemek yiyerek kimileriye eşleriyle cinsel ilişkide bulunarak bu ibadetin sınırlarını çiğnemiş oluyorlardı. İşte bu sebeplerle sahabenin bir kısmı Hz. Peygamber'e müracaat etmişlerdir (Mukâtil, 2003: I/98; Sa'lebî, 2002: II/76; İbn Atıyye, 1993: I/257; Hâzin, 1979: I/161).

Kaynaklarda bu hadise anlatılırken daha çok Hz. Ömer ve Kays adındaki sahâbi üzerinde durulur. Buna göre Hz. Ömer'in bir akşam oruç ibadeti başladıktan sonra eşiyile cinsel ilişkide bulunduğu, bu durumu Hz. Peygamber'e anlattığı ve ardından oruçla ilgili yeni düzenlemeyi bildiren "*Oruç tuttuğunuz günlerin gecelerinde, eşlerinize yaklaşmak size helal kılındı. Eşleriniz sizin elbiseleriniz, siz de eşlerinizin elbiselerisiniz. Allah nefsinize güvenemeyeceğini bildiği için yüzünüze bakıp, size bu lütufta bulundu. Artık bundan böyle onlara yaklaşıp Allah'ın sizin için takdir buyurduğu neslin arayışı içinde olun. Şafak vakti, günün ağarması gecenin karanlığından fark edilinceye kadar yiyin için. Sonra gece girinceye kadar orucu tamamlayın. Mescitlerde itikâfta olduğunuz sırada eşlerinize yaklaşmayın. Bunlar Allah'ın yasak sınırlarıdır, sakın o hudutlara yaklaşmayın. İşte böylece Allah insanlara, zararlardan sakınıp korunmaları için âyetlerini iyice açıklar.*" (Bakara 2/187) âyetinin nâzil olduğu anlatılır (Mukâtil, 2003: I/97-98; Taberî 2001: III/236; İbn Ebî Hâtim, 1997: I/315-317; Sa'lebî, 2002: II/76; Vâhidî, ts., s. 152). Diğer bazı rivayetlerde ise Kays'ın oruç ibadetinden sonra yemek yemek istemesi ve oruç başladığı için ailesinin kendisine yemek vermemesi üzerine bu âyetin nâzil olduğu ifade edilir (Taberî, 2001: III/187, 233-234; İbn Ebî Hâtim, 1997: I/316; Mâverdî, ts: I, 245; İbn Atıyye, 1993: I/257; Suyûtî, 2003: II/273. Burada bahsi geçen sahâbi Ebû Kays b. Sırme el-Ensârî'dir. Bkz. Tirmîzî, "Tefsir", 3; Mâverdî, ts: I/245). Ancak anlaşılacak orucun ilk halinin yerine getirilmesinde toplumsal olarak genel bir sıkıntının olduğu ve bunun sonucunda Bakara Suresi 187. âyetin nâzil olduğudur.

Burada önemli olan husus Şari'nin toplumun içine düştüğü sıkıntıya yönelik bir düzenleme yapmış olmasıdır. Vahye muhatap olan ilk Müslümanlar kıyamete kadar gelecek olan diğer Müslümanların adeta bir prototipidir. Nitekim Kur'an'da *"Ve işte böylece Biz sizi örnek bir ümmet kıldık ki insanlar nezdinde Hakk'ın şahitleri olasınız ve Peygamber de sizin hakkınızda şahit olsun. Senin arzulayıp da şu anda yöneldiğin Kâbe'yi kible yapmamızın sebebi, sırf Peygamberin izinden gidenlerle ondan ayrılıp gerisin geriye dönecekleri meydana çıkarmaktır. Gerçi bu oldukça ağır bir iştir. Ancak Allah'ın doğru yola erdirdiği kimseler için mesele teşkil etmez. Allah imanınızı zayıf edecek değildir. Çünkü Allah insanlara karşı pek şefkatlidir, çok merhametlidir."* (Bakara 2/143) buyrulmaktadır. Bu topluluğun bir ibadeti tam olarak yerine getirmeye güç yetirememeleri bu nesilden sonraki insanların da bu yükümlülüğü getirirken zaafiyyete uğrayacaklarının bir göstergesidir. Kur'an'da Şari' *"Allah hiçbir kimseyi güç yetiremeyeceği bir şekilde yükümlü tutmaz."* (Bakara 2/286) ayeti ile kimseyi gücünün yetmeyeceği şeyle sorumlu tutmayacağını buyurmuş, adeta bu ilkeyi, bu ibadetin yeniden düzenlenmesinde uygulamıştır.

2. Ahlaki Düzenleme

Allah yeni toplumun inşasını ahlaki alanda da gerçekleştirmiş ve bu alana yönelik buyruklar vaz' etmiştir. Bu tür düzenlemeler de bazen bir takım hadiselerden sonra gerçekleştirilmiştir. Bu şekildeki ahlaki düzenlemeye ifk hadisesi ve sonrasında inen ayet örnek gösterilebilir. İfk yalan ve iftira demektir. (İbn Manzur, ts: II/97). İfk hadisesi denilen olay şöyle gerçekleşmiştir: Hz. Peygamber bir sefere çıkacağı zaman hanımları arasında kura çeker ve kuradan çıkan hanımını yanında götürürdü. Benî Mustalik Gazvesi'nin kurasına Hz. Aişe çıktığı için beraberinde onu götürmüştür. Gazveden dönerken ordu mola vermiştir. İhtiyacını giderdiği yerden döndükten sonra gerdanlığının kaybolduğunu fark eden ve gerdanlığını aramaya giden Hz. Aişe, döndüğünde kafilenin oradan gitliğini görünce kendisinin yokluğunu anlayıp geri döneceklerini düşünerek olduğu yerde beklemiş ve orada uyuyakalmıştır. Kafileyi geriden takip etmekle görevli olan Safvân b. Muattal es-Sülemî, Hz. Aişe'nin kafilenin gerisinde kaldığını görmüş ve onu kafileye yetiştirmiştir. Bu hadise özellikle Abdullah b. 'Ubeyy'in dedikodularıyla Hz. Aişe'ye iftiraya dönüşmüş ve bu olaya ifk hâdisesi denmiştir (Buhârî, "Şehâdet", 15; Taberî, 1967: II/610-619; Ersöz, 1988, s. 47-49; Fayda, 2000: XXI/507-508).

Söz konusu hadisenin ardından dedikodularla birlikte toplumda bu konu tartışılır olmuştur. Hz. Peygamber bu konuyu sahabeyle istişare etmiş, vahiy gelene kadar beklemiş ve bu konuda bir hüküm vermemiştir. Bu hadisenin üzerinden bir ay kadar bir süre geçtikten sonra *"Onu işittiğiniz zaman, "Bunu konuşmamız bize yakışmaz, hâşâ, bu, büyük bir iftirâdır." demeniz gerekmez miy-*

di?" (Nur 24/16) âyeti nâzil olmuştur. (Taberî, 2001: XVII/218; Taberî, 1. Baskı: I/204-205; Suyûtî, 1989, s. 140). Böylelikle iftira etmenin bireysel ve toplumsal bütün zararları o günkü toplumda bizzat müşahede edilmiş ve öğrenilmiştir. Böyle bir hadise karşısında takınılması gereken tavrın "*Bunu konuşmamız bize yakışmaz, hâşâ, bu, büyük bir iftiradır*" şeklinde olması gerektiği her bir bireyin zihnine adeta kazınmıştır.

Burada sadece iftiranın büyük bir günah ve ahlaki hastalık olduğu, böyle bir durumda nasıl bir yol izlenmesi gerektiği hususları değil aynı zamanda başka yönlerde de insanlığa öğütler verilmiştir. Mesela Hz. Ebû Bekir bu iftiraya karışanlardan biri olan Mıstah b. Usâse'nin bu hadiseden önce nafakasını karşılamaktaydı. Ancak bu hadisedeki rolü sebebiyle bu yardımı yapmayacağına dair yemin etmiştir. Bunun üzerine bu tutumun yanlış olduğuna ve yardımın sadece Allah rızası için verildiğinin ve bu bağlamda yardıma devam etmesinin gerektiğine yönelik "*İçinizden fazilet ve imkân sahibi olanlar, akrabalara, fakirlere, Allah yolunda hicret etmiş olanlara sadaka vermeme hususunda yemin etmesinler! Affedip müsamaha gösterebilirler. Siz de Allah'ın sizi affedip müsamaha göstermesini arzu etmez misiniz? Allah gerçekten gafûrdur, rahîmdir.*" (Nur 24/22) ayeti nâzil olmuştur. Ayette belirtildiği üzere Mıstah fakir muhacirlerden olup Hz. Ebû Bekir'in akrabasıydı. Mıstah'ın fakir olması, muhacir olması ve akrabalık bağının kendisine yapılan yardımın devamı için yeterli bir sebep olduğu Allah tarafından bildirilmiştir. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir "Affetmeni elbette isterim ey Rabbim." diyerek yemininden dönmüş ve yardıma devam etmiştir (Kara, 2011, s. 377).

İfk hadisesiyle benzeri bir durum karşısında kocanın tavrı, iftiraya uğrayanın tavrı, üçüncü şahısların tavırlarının nasıl olması gerektiği öğretilmiştir. Bundan sonra o toplumda benzer vakaların görülme ihtimali en azından vahiy indiği sürece oldukça azdır. Vahiy tamamlandıktan sonra ise iftiradan uzak durmayı ahlaki ilke olarak benimsemiş toplumun mirasçıları olan yeni neslin aynı alışkanlığı sürdürmesi de kuvvetle muhtemeldir. Günümüzde de iffete iftira türünden hadiseler yaşanabilmektedir. Böyle meselelerde bireylerin ve toplulukların ifk hadisesini detaylarıyla bilmeleri bu tür kötü işlere bulaşmalarını engelleyebilecektir. Bu tür işleri alışkanlık haline getirenlerince bunları terk etmeleri kolaylaşacaktır.

3. Aileyi Korumaya Dönük Düzenleme

Aileyi korumaya yönelik düzenlemeye zihar örnek olabilecektir. Zihar cahiliye dönemine ait bir boşama biçimidir. Çoğunlukla "Sen bana annemin sırtı gibisin" ifadesi kullanılarak zihar yapılmaktaydı. Evs b. Sâmit eşi Havle binti Sa'lebe'ye zihar yapmış, kadın Hz. Peygamber'e gitmiş ve "Ya Resûlullah, ben gençtim, güzeldim. Şimdi ihtiyarladım, güzelliğim kayboldu. Evs de beni anası

gibi yaptı. Bana bu konuda bir ruhsat bulsan.” şeklinde istekte bulunmuştur. Hz. Peygamber onun artık eşine haram olduğunu beyan etmiştir. Havle durumunu dua ile Allah’a beyan edip ondan yardım istemiş ve “*İçinizden kadınlarına zihar yapanlar bilsinler ki, o kadınlar onların anaları değildir. Onların anaları ancak, kendilerini doğuran kadınlardır. Şüphesiz onlar (zihar yaparlarken) hoş karşılanmayan ve yalan bir söz söylüyorlar. Şüphesiz Allah çok affedicidir, çok bağışlayıcıdır. Kadınlardan zihar yaparak ayrılıp sonra da söylediklerinden dönecek olanlar, eşleriyle birbirlerine dokunmadan önce, bir köle azat etmelidirler. İşte bu hüküm ile size öğüt veriliyor. Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır. Kim (köle azat etme imkânı) bulamazsa, eşine dokunmadan önce ard arda iki ay oruç tutmalıdır. Kimin de buna gücü yetmezse altmış fakiri doyurmalıdır. Bunlar, Allah’a ve Resûlüne hakkıyla iman edesiniz, diyedir. İşte bunlar Allah’ın sınırlarıdır. Kâfirler için elem dolu bir azap vardır.* (Mücadele 58/2-4) ayetleri nâzil olmuştur (Kurtubî, 1967: XVII/270-271). Böylelikle Allah bir kulunun sesine vahiyle icabet etmiş ve o güne kadar uygulanan boşama biçiminde yeni bir düzenleme yapılmıştır. Bu düzenlemeye benzer başka örnekler de vardır. Mesela, İslam’dan önce Arap toplumunda boşamanın bir sınırı yoktu. Koca karısını dilediği kadar boşayıp tekrar ona dönebiliyordu. Koca boşadığı eşine, iddetini doldurmasına az bir zaman kala dönüyor, sonra tekrar boşuyor ve iddetini yeniden uzatabiliyordu (Râzî, 1997: II/442). İşte bunun üzerine bir kadın Hz. Âişe’ye gelerek, kocasının kendisini boşadığını ve bir başkasıyla evlenmesini engellemek için de kendisine tekrar döndüğünü şikâyet etmiştir. Hz. Âişe de bu durumu Hz. Peygamber’e (s.a.s.) anlatmış ve bundan dolayı “*Boşama hakkı iki defadır. Bundan sonra yapılması gereken ya meşrû tarzda güzelce birlikte yaşama yahut eşini güzellikle salıvermedir. Ey kocalar, boşama sırasında eşinize daha önce vermiş olduğunuz mehirden herhangi bir miktar geri almanız size asla helal olmaz. Fakat Allah’ın koyduğu hudutlarda durmayacaklarından endişe etmeleri hali bunun dışındadır. Şâyet siz de onlar gibi, onların Allah’ın koyduğu hudutlarda duramayacaklarından (evlilik hukukuna riâyet edemeyeceklerinden) endişe ederseniz, bu durumda zevcenin, ayrılmak için meşrû çerçevede hakkından bir şey vermesinde, her ikisi için de bir vebal yoktur. İşte bunlar Allah’ın tayin ettiği haklardır ki sakın onları aşmayasınız, Her kim Allah’ın hudutlarını aşarsa işte onlar zalimlerin tâ kendileridir.*” (Bakara 2/229) ayeti nâzil olmuştur (Râzî, 1997: II/442). Bu ayetle birlikte boşamaya sınır getirilmiştir. Ayet sadece boşamaya bir sınır getirmekle kalmamış aynı zamanda boşanma sürecinde yapılması gereken hususlar üzerinde de durmuştur.

4. Savaş Esirlerinin Durumu

Mekkeli müşrikler dinlerini yaşamaları hususunda Mekke’de Müslümanlara hayat hakkı tanımamışlar ve Müslümanlar da Medine’ye hicret etmek zorunda kalmışlardı. Bu müşriklerle Bedir’de karşılaşan Müslümanlar onları mağlup

etmişler ve bir kısmını da esir etmişlerdi. İlk defa esir alma olayı gerçekleşmiş ve esirlere nasıl muamele edileceği hususunda da bir ayet inmiş değildi. Bu sebeple Bedir savaşının ardından esirlerin durumunu Hz. Peygamber ashapla müzakere etmiştir. Bu müzakerede şiddetli tartışmalar yaşanmış Hz. Ebû Bekir onların Hz. Peygamber'in akrabaları olduğu ve yaşamaları halinde tevbe etme ihtimallerinin olduğu gerekçeleriyle onların hayatlarının bağışlanması gerektiğini söylemiş, Hz. Ömer dini yalanlamaları ve Müslümanları yurtlarından çıkardıkları gerekçesiyle öldürülmeleri gerektiğini, Abdullah b. Revaha ise onların ateşte yakılarak öldürülmeleri gerektiği yönünde görüş beyan etmiştir. Hz. Peygamber ashabin maddi ihtiyacını göz önüne alarak fidye vererek serbest bırakılmalarına, fidye vermeyenlerinse ölümle cezalandırılmalarına karar vermiştir. Bu kararın ardından *“Bir Peygamberin, dünyada zafer kazanıp küfrü zelil kılmadıkça, esirler edinip onları fidye karşılığında serbest bırakması uygun düşmez. Siz dünya metânını istiyorsunuz. Allah ise âhireti kazanmanızı istiyor. Allah azizdir, hakîmdir. Eğer Allah'ın daha önce verilmiş bir hükmü olmasaydı, aldığınız fidyeden dolayı size büyük bir azap dokunurdu.”* (Enfal 8/67-68) ayetleri nâzil olmuştur (Vâkıdî, ts: I/108-110; Taberî, 2001: XI/273-274; İbn Atıyye, 1993: II/552).

Hadiseye baktığımızda Bedir esirlerinin durumu müzakere halindeyken de ayet inebilirdi. Ancak ayet bu konuda bir karara varıldıktan sonra inmiştir. Böyle bir meselede müminlerin tartışmasına, düşünmesine müsaade edilmiş ve bu konuda zihinler faaliyet halinde olmuştur. Tüm bu yaşananların ardından vahiy indirilerek böyle bir durumda nasıl davranılması gerektiği hususunda beyanda bulunulmuştur. Böylelikle benzer durumlarda zihinlerin uyanık olmasının, durumun iyi tahlil edilmesinin ve sonuca öylece varılmasının zemini oluşturulmuştur.

5. Allah Katındaki Hayırlı Amel

Allah katında hangi amelin daha hayırlı olacağı hususu her Müslümanı ilgilendiren bir durumdur. Bu meselede de Kur'an'ın Müslümanlara yol gösterdiğini görmekteyiz. Mesela bir gün bir şahıs: “Müslüman olduktan sonra benim için önemli olan iş amel hacılara su dağıtma işidir. Diğerlerini yapmamış olsam da önemsemem.” şeklinde bir söz sarf etmiştir. Bir diğeri ise “Müslüman olduktan sonra benim için önemli olan iş Mescid-i Haram'ın bakım işleriyle uğraşmaktır. Diğerlerini yapmamış olsam da önemsemem.” demiştir. Üçüncüsü ise “Allah yolunda cihad söylediklerinizden daha üstün bir ameldir.” şeklinde bir söz söylemiştir. Bu tartışmanın ardından *“Hacca gelenlere su vermeyi, Mescid-i Haram'ı onarmayı Allah'a ve ahiret gününe inananla, Allah yolunda cihad edenle bir mi tuttunuz? Allah katında bir olmazlar, Allah zulmeden milleti doğru yola erdirmez. İnanan, hicret eden ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla*

cihad eden kimselere Allah katında en büyük dereceler vardır. İşte kurtulanlar onlardır (Tevbe 9/19-20) ayeti nâzil olmuştur (Müslim, “İmare”, 111; Taberî, 2001: XI/377-378). Bu örnekte de görüldüğü gibi kişilerin zihinsel faaliyetleri, tartışmaları ve bu esnada ki yanlış bazı kanıları ayetle düzeltilmiştir. Belki daha önce de böyle bir ayet inebilirdi. Ancak söz konusu şahısların ilgisi tam olarak bu ayete yönelmeyebilirdi. Ancak tartıştıkları konunun beyanına yönelik bir ayet indiği zaman bu şahısların ve hadiseye şahit olan toplumun bu konudaki inanç, tutum ve davranışları beyan doğrultusunda değişime dönük olmuştur.

6. Kötülüğü Önlemeye Dönük Düzenleme

Bu tip düzenlemeye örnek olabilecek durumlardan bir tanesi içkinin yasaklanmasıdır. Cahiliye döneminde içki tüketimi yaygındı. İslam’ın toplumu inşasının bir gereği olarak içkide zaman içerisinde yasaklanmıştır. İslam’ın prensipleri vahiyle bir bir vaz’ edilip toplumda yerleşmesiyle artık akliselim galip hale gelmeye başlamış ve kötülüklerin izalesi için sahabe rol üstlenir olmuştur. Bu bağlamda bir grup sahâbe, (Mukâtil, 2003: I/116; Taberî, 2001: VIII/658; Sa’lebî, 2002: II/141; Râzî, 1997: II/396, 398;) Hz. Peygamber’e gelmiş ve: “Ya Resûlullah, bize içkinin hükmünü söyle. Çünkü içki, bizim aklımızı gideriyor, malımızı tüketiyor.” demişler ve bunun ardından “*Sana şarap ve kumar hakkındaki hükmü sorarlar. De ki: İkisinde de hem büyük günah, hem de insanlara bazı menfaatler vardır. Fakat günahları menfaatlerinden daha çoktur. Bir de senden ne infak edeceklerini sorarlar. De ki: İhtiyacınızdan artanı harcayın. Böylece Allah size âyetlerini açıklıyor ki dünya ve ahiret hakkında düşünesiniz.*” (Bakara 2/219) âyeti nâzil olmuştur (Tirmîzî, “Tefsir”, 6; Sa’lebî, 2002: II/141; Vâhidî, ts., s. 164). Bu âyet nâzil olduktan sonra Müslümanlardan bir kısmı içki içmeye devam etmiş, diğer bir kısmı ise içkiyi bırakmıştır (Râzî, 1997: II/396; Neseî, 1984: I/109). İçki içmeye devam edenler: “Biz günah için değil de menfaati için içmekteyiz.” demişlerdir (Kurtubî, 1967: V/200).

İlerleyen günlerde Abdurrahman b. Avf bir yemek hazırlamış ve arkadaşlarını yemeğe davet etmiştir. Yemek esnasında içki içmişler ve sarhoş olmuşlardır. Bu arada namaz vakti girmiş ve namazı kıldırmak için Hz. Ali imam olarak öne geçmiştir. Hz. Ali namazda “*Deki ey kâfirler, sizin taptklarınıza ben tapmam.*” (Kâfirûn 109/1-2) ayetini “biz sizin taptklarınıza taparız.” şeklinde okumuştur. Bunun üzerine “*Ey iman edenler, sarhoşken ne söyledığınızı bilinceye kadar namaza yaklaşmayın.*” (Nisa 4/43) ayeti nâzil olmuştur (Mukâtil, 2003: I/230; Râzî, 1997: II/396; Kurtubî, 1967: V/200; Neseî, 1984: I/109). Bu ayetin ardından içki tüketenlerin sayısı hayli azalmış (Neseî, 1984: I/109) olmakla birlikte sabah namazından sonra kuşluk vaktine kadar içki içenler olmuştur (Mukâtil, 2003: I/230).

Bu hadisenin üzerinden bir müddet geçtikten sonra sahabeden bir grup yemek için bir araya gelmişler ve yemek esnasında içki içerek sarhoş olmuşlardır. Sarhoşluğun etkisiyle karşılıklı övünmeye ve şiirler okumaya başlamışlardır. Bu sırada Sa'd b. Ebî Vakkâs, içinde Ensar'ın hicvedildiği bir şiir okumuş, bunun üzerine Ensar'dan birisi bir kemik parçasıyla ona vurmuş ve onu başından yaralamıştır. Bu hâdise sebebiyle *“Ey iman edenler! Şarap, kumar, putlara kurban kesilen sunaklar, fal okları, şeytana ait murdar işlerden başka bir şey değildir. Bunlardan geri durun ki felah bulasınız. Şarap ve kumarla Şeytanın yapmak istediği tek şey, sizin aranızda düşmanlık ve kin salmak, sizi Allah'ı zikretmekten ve namazdan alıkoymaktır. Artık bu habis şeylerden vazgeçtiniz değil mi?”* (Maide 5/90-91) ayetleri nâzil olmuştur (Mukâtil, 2003: I/231; Ahmet b. Hanbel, 1995: I/322; Tirmîzî, “Tefsir”, 6; Taberî, 2001: VIII/ 657-658). Böylelikle içki kesin olarak haram kılınmıştır.

İçkinin yasaklanmasının bir süreç takip etmesi bir toplum inşasıyla ilgilidir. Allah istese bir anda da içkiyi yasaklayabilirdi. Ancak toplumun hazırbulunuşluğu bu yasağı hemen uygulamaya belki de hazır değildi. Yasağın süreç takip etmesiyle öncelikle toplumun bu maddenin zararlarını bizzat müşahede etmesine müsaade edilmiştir. Böylelikle insanlar içkinin sonuçlarının kötülüğünün farkına varmışlar ve yasaklanmasını da kendileri talep etmişlerdir. İçkiyi tamamen yasaklayan ayetin inmesiyle de toplumsal olarak içkiyle aralarına bir set çekmişler, içkiyi kültürlerinden ve hayatlarından çıkarmışlardır.

7. Toplumun ve Bireylerin Sahip Olduğu Güzel Davranışın Övülmesi

Toplumdaki güzel davranışlar vahiyle takdir edilmiş ve bu davranışların toplum genelinde yaygınlaşması istenmiştir. Bu da Kur'an'ın bir toplumu inşa ederken fitrata ve dine uygun yönlerinin devamına müsaade etmesine ve geliştirmesine dönük yönünü oluşturmaktadır. Mesela Tevbe Suresinin 108. ayeti Ensar hakkında inmiştir. Söz konusu rivayete göre bu ayet nâzil olduğunda Hz. Peygamber bir kısım muhacirle birlikte Kuba Mescidi'ne gelmiş ve orada bulunan şahıslara “Siz mümin misiniz?” diye sormuştur. Onlar susunca soruyu tekrarlamış, bunun üzerine Hz. Ömer, “Ya Resûlullah, onlar mümindirler, ben de onlarla beraberim” deyince, Hz. Peygamber (s.a.s.) “Kaza ve kadere razı oldunuz değil mi?” diye sormuştur. Onlar “Evet” cevabı verince Hz. Peygamber “Belalara sabrediyor musunuz?” sorusunu yöneltmiştir. Onlar, “Evet” demişlerdir. Hz. Peygamber'in “Nimetlere şükrediyor musunuz?” sorusuna “Evet” diye cevap vermişlerdir. Bunun üzerine Hz. Peygamber “Kabe'nin Rabbine yemin ederim ki, bunlar mümindirler.” demiş ve devamında “Ey Ensar topluluğu, Allah sizi övdü. Abdest alırken ne yaptınız?” diye sorduğunda, onlar da “Taharet yaparken önce taş ile istincada bulunduk, sonra da su ile temizlendik.” demişlerdir.

Bu cevaba yönelik Hz. Peygamber de yeni nâzil olan *“Orada asla namaza durma, ilk günden itibaren takvâ üzere kurulan mescid, elbette içinde namaza durmana daha uygundur. Onda temizlenmeyi seven erkekler vardır. Allâh da temizlenenleri sever.”* (Tevbe 9/108) ayetini okumuştur (Râzî, 1997: VI/148).

Allah rızası için yapılan bir takım davranışlardan sonra nâzil olan ayetlerle ayetlerle bazı davranışlar topluma örnek olarak verilmiş ve böylelikle bu tür davranışların toplumda yer etmesine zemin hazırlanmıştır. Mesela Müşrikler Suheyb b. Sinân adındaki şahsı yakalayıp ona işkence etmişlerdir. Suheyb yaşlı olduğunu, onlara bir zararının olamayacağını söylemiş ve malının tamamını alıp kendisini serbest bırakmalarını istemiştir. Onlar da bu teklifi kabul etmişler ve Suheyb böylece Medine’ye gelmiştir. Suheyb’in bu davranışı hakkında *“İnsanlardan öylesi de vardır ki, Allah’ın rızasını kazanmak için kendini feda eder. Allah, kullarına çok şefkatlidir.”* (Bakara 2/207) ayeti nâzil olmuştur. Bu durum Müslümanlar arasında oldukça önemsenmiş ve Suheyb’i Medine dışına çıkararak karşılamışlar ve hakkında söz konusu ayetin indiğini söyleyerek müjde vermişlerdir (Taberî, 2001: III/591-592; Râzî, 1997: VII/209; Kurtubî, 1967: III/20). Görüldüğü üzere ayet bireysel bir hadise sonucunda nâzil olmuş fakat toplumun bütününde yankı uyandırmış ve adeta toplum, benzeri bir durumda nasıl davranması gerektiğini kalıcı bir şekilde öğrenmiştir.

8. Allah’ın Affediciliği

Kur’an’ın ilk muhataplarının zaman içinde öğrendikleri bir hususta Allah’ın affedici olmasıdır. Nitekim her hangi bir günaha bulaşıldığında ne yapılması gerektiği hususu da yine ayetlerle bazı hadiseler sonucunda bildirilmiştir. Mesela bir adam Hz. Peygamber’e gelerek bir kadına cinsel temas olmaksızın gönül eğlendirdiğini ve bu sebeple kendisi hakkında hüküm vermesini istemiştir. Resûlullah adama cevap vermemiş, bir süre sonra *“Gündüzün iki tarafında, gecenin gündüze yakın saatlerinde namaz kıl. Zira böyle güzel işler insandan uzak olmayan günahları silip giderir. Bu, düşünen ve laftan anlayanlara bir nasihatir.”* (Hûd 11/114) ayeti nâzil olmuştur. Orada bulunanlardan birisi bu yalnız ona özel mi? diye sormuş, Hz. Peygamber de bütün insanlar için olduğunu söylemiştir (Buhârî, “Mevâkîtu’s-Salat”, 4; Müslim, “Tevbe” 39, 42; Tirmîzî, “Tefsir”, 11; İbn Mâce, “Zühd”, 30). Bu hususta başka bir örnek ise şudur: Hicret etmek için Hz. Ömer, Hişâm b. As b. Vâil es-Sehmî ve ‘Ayyâş b. Ebî Rabî’a b. ‘Utbe sabah buluşmak üzere sözleşmişler, Hz. Ömer ve Ayyâş sabah buluşmuşlar fakat Hişâm yakınları tarafından alıkonulmuştur. Onlar Hişâm için *“Bunlar Allah’a ve Resûlü’ne iman ettiler. Sonra da başlarına gelen bir bela dolayısıyla fitneye düştüler. Onların tövbelerinin kabul edilebileceği görüşünde değiliz.”* demişlerdir. Hişâm ve onun durumunda olanlarda kendileri hakkında aynı kanaati taşımışlardır. Fakat daha sonra *“De ki: Ey nefisleri aleyhine ileri giden kullarım! Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyin.”* (Zümer 39/53) buyruğundan *“...büyük-*

lük taslayanlara Cehennem'de yer mi yok?" (Zümer 39/60) buyruğuna kadar olan ayetler indirilmiştir. Hz. Ömer bu ayetleri yazarak Hişâm'a göndermiştir. Hişâm bu konuda şöyle demiştir: *Âyetler bana ulaştınca, onları alıp Zû Tûvâ'ya çıktım ve şöyle dedim: Allahım! Sen bu buyrukları anlamamı sağla. Anladım ki bu buyruklar bizim hakkımızda inmiştir. Sonra geri döndüm, deveme bindim, Resûlullah'a kavuştum.*" (İbn Atıyye, 1993: IV/537; Râzî, 1997: IX/ 365; Kurtubî, 1967: XV/267-268). Söz konusu hadiselerin ardından inen vahiyler insanların her hal ve şartta Allah'ın affediciliğini unutmamaları gerektiğini ve her daim af kapısının açık olduğunu bildirmiştir. Böylece ümitsizliğe düşen insanlar tekrar kazanılmıştır.

9. Diğer Din Mensuplarıyla Yapılan Diyaloglar

Arap yarımadasında çeşitli dinlere mensup gruplar yaşamaktaydı. Bu grupların en kalabalığı müşrik Araplardı. Vahyin gelmesiyle birlikte bunlarla yapılan mücadele de başlamıştı. Mesela bir defasında müşrikler, bir gurup Müslümana *"Gelin bizim dinimize tabi olun biz sizin günahlarınızı yükleniriz."* demişlerdir. Bunun üzerine *"Yolumuza uyun da sizin günahlarınızı yüklenelim"* derler. *Hâl-buki onların günahlarından hiçbir şey yüklenecek değillerdir. Şüphesiz onlar yalancılardır.*" (Ankebut 29/12) ayeti nâzil olmuştur (Mukâtil, 2003: II/513). Bir başka seferinde müşrikler Hz. Peygamber'e gelip dinleri hususunda kendilerine bazı ayrıcalıklar tanınması hususunda ısrarda bulunmuşlar, akabinde *"Onlar, sana vahy ettiğimizden başkasını bize karşı uydurman için az kalsın seni ondan şaşırtacaklardı. (Eğer böyle yapabilselerdi) işte o zaman seni dost edinirlerdi. Eğer biz sana sebat vermiş olmasaydık, az kalsın onlara biraz meyledecektin. İşte o zaman sana, hayatın da, ölümün de katmerli acılarını tattırırız. Sonra bize karşı kendine hiçbir yardımcı bulamazdın."* (İsrâ 17/73-75) ayetleri nâzil olmuştur (Râzî, 1997: VII/378).

Müslümanlar Medine'ye hicret ettikten sonra burada da Yahudiler bulunmaktaydı. Çeşitli şekillerde bu kitleyle Müslümanlar oturup kalkmakta ve sohbet etmekteydiler. Mesela bir defasında Yahudi Malik b. Dayf, Hz. Peygamber'in Tevrat'ta zikrinin geçmediğini *"Allah kimseye hiçbir şey indirmemiştir."* demek suretiyle iddia etmiştir. Bunun üzerine *"Allah'ın kadrini gereği gibi bilemediler. Çünkü "Allah, hiç kimseye hiçbir şey indirmede" dediler. De ki: "Mûsâ'nın insanlara bir nur ve hidayet olarak getirdiği, parça parça kâğıtlar hâline koyup ortaya çıkardığınız, pek çoğunu ise gizlediğiniz; (kendisiyle) sizin de, babalarınızın da bilmediği şeylerin size öğretildiği Kitab'ı kim indirdi?"* (Ey Muhammed!) *"Allah" (indirdi) de, sonra bırak onları, içine daldıkları bataktaydılar.*" (En'am 6/91) ayeti nâzil olmuştur (Mukâtil, 2003: I/359). Bu örnekler vahyin nüzûlünden itibaren Müslümanlara diğer din mensuplarına karşı takınacakları tavırların ve diyalog biçimlerinin nasıl olacağını öğretildiğini göstermektedir. Bu şekilde hakkı inkâr edenlerin ruh halleri de Müslümanlara öğretilmiştir. Me-

sela Hz. Peygamber onları Allah'a imana davet ettiğinde onlar alay etmişlerdir. Bunun üzerine *"Onlara, "Rahmân'a secdeye kapanın denildiğinde "Rahmân da nedir? Senin bize emrettiğine mi secde edeceğiz?" derler ve bu onların nefretini artırır."* (Furkan 25/60) ayeti nâzil olmuştur. Bu ayet nâzil olduğunda Resûlullah ve yanında ki arkadaşları secdeye kapanmışlar, onları gören kâfirler ise bir karnarda bu durumu teessürle izlemişlerdir (Râzî, 1997: VIII/479).

Sosyal hayatta bazı kimseler ister istemez kafirlerle bazı dünyevî menfaatler hususunda beraber hareket edilebilmektedir. Bu gibi durumlarda takınılacak tavrın ne olacağını bildiren ayet, bir hadise sonrası Medine'de nâzil olmuştur. Söz konusu hadise şöyle gerçekleşmiştir: Hâtıb b. Ebî Belta Mekke'nin fethine yönelik yapılacak seferi Mekkeli müşriklere bildiren bir mektubu bir kadın aracılığıyla göndermiştir. Bu durumu Hz. Peygamber öğrenmiş ve bu kadını yakalatarak Hâtıb'ın bu girişimini önlemiştir. Hz. Peygamber Hâtıb'a böyle bir davranışa niçin girdiğini sorduğunda Hâtıb "Ey Allah'ın Resulü, bana kızmak için acele etme. Ben Kureyş'e dışardan katılan bir adamım. Onlarla aramda kan bağı bulunmamaktadır. Senin beraberindeki muhâcirlerin Mekke'de akrabaları var. Mekke'deki mallarını ve ailelerini himaye ederler. Bu şekilde nesepten gelen hâmilerim olmadığı için oradaki yakınlarımı himaye edecek bir el edineyim istedim. Bunu küfrüm veya dinimden dönmem veya İslâm'dan sonra küfre rızamdan dolayı yapmadım." şeklinde savunma yapmıştır. Hz. Peygamber de doğru söylediğini ve Bedir'e katılmasından ötürü Hâtıb'ın Allah tarafından affedilmiş olabileceğini buyurarak onu affetmiş ve ardından *"Ey İman edenler! Benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanları dost edinmeyin. Siz onlara sevgi gösteriyorsunuz. Hâlbuki onlar size gelen hakkı inkâr ettiler. Rabbiniz olan Allah'a inandınız diye Resûlü ve sizi yurdunuzdan çıkarıyorlar. Eğer rızamı kazanmak üzere benim yolumda cihad etmek için çıktysanız (böyle yapmayın). Onlara gizlice sevgi besliyorsunuz. Oysa ben sizin gizlediğinizi de, açığa vurduğunuzu da bilirim. Sizden kim bunu yaparsa, mutlaka doğru yoldan sapmıştır."* (Mümtehine 60/1) ayeti indirilmiştir (Buhârî, "Meğazi", 9; Müslim, "Kitâbu Fedâilu's-Sahâbe", 161; Tirmîzî, "Tefsir", 60). Ayette Allah rızası için cihada çıkacak kadar büyük iş yapan kimselerin davranışlarına dikkat etmesi gerektiği bildirilmektedir. Bu ayetin Hâtıb örneğinde inmesi o dönem insanları için çarpıcı bir örneklik taşımaktadır.

Sonuç

Kur'an'ın nâzil olmaya başlamasıyla birlikte inanç, adalet, hukuk, sosyal düzen vb. açılardan karmaşıklıklar içerisinde bulunan Arap Yarımadası halkı adeta şoka uğramışlardır (Çiçek, 1994, s. 127). Çünkü nâzil olan ayetler onların alışageldikleri yaşam tarzını reddediyor ve onları ilahi iradenin belirlediği hayat biçimine davet ediyordu. Bu yeni yaşam tarzının inşasında Kur'an tadrîciliği esas almıştır. Böylelikle nüzûlü boyunca tadrîcen indirilen Kur'an, hem hitap ettiği toplumun ihtiyaçlarına cevap vermiş (Demirci, 2008, s. 45; Vatandaş, 2009, s.

187-188) hem de vahyin özümsemesini sağlamıştır. Bu şekilde herhangi bir hükmün yürürlüğe konulmasıyla toplumsal yapının âni bir krizle karşılaşması önlenmek istenmiştir. (Bilgin, 2005, s. 137). Bunun yanı sıra toplumu inşa ederken Kur'an, kötülüğün izalesi ve iyiliğin yerleşmesi için son derece kararlı bir bütünlüğe sahip şekilde nâzil olmuştur (Çiçek, 1994, s. 127).

Kur'an'ın bir süreç içerisinde nüzûlü gündemin Kur'an'la belirlenmesini sağlamıştır. Bu zaman zarfında insanlar adeta vahiyle yatıp kalkmışlar; ayetleri öğrenmeye, düşünmeye ve hayatlarına katmaya çalışmışlardır. Vahyin bir takım önemli hadiselerin ardından nüzûlü de toplumun dikkatini nâzil olan ayetler üzerine yönelmiş, ilahi iradenin muradının zihinlerdeki kalıcılığını artırmıştır. Bu kalıcılıkla birlikte cahiliye döneminin bozuk inanç sistemi, kötü ahlakî sistemi ve adaletsizlik üzerine kurulu hukuku tarih sahnesinden silinmiştir.

Kur'an nâzil olurken toplumun yeni düzenlemeye hazır olması beklenmiştir. Bazen bir hadise gerçekleşmiş günlerce bu konuda vahiy inmemiş, toplumun bu meseleyi müzakeresine müsaade edilmiştir. Böylece meseleyle ilgili ayet indiğinde her bir bireyin ayet inmeden önceki tavrını ölçmesi, biçmesi ve ayet indikten sonra durumunu düzeltmesine imkân sağlanmıştır. Bireylerde ve toplumda bu yeni duruma uyumun daha kolay ve kalıcı olarak sağlanması gerçekleştirilmiştir. Bu yeni duruma uyum sağlayan kimselerin takipçilerinin de bir bakıma terbiyesi sağlanmıştır. Çünkü bir birey öncelikle içinde bulunduğu çevrenin normlarını kabul içerisindedir. Kabule dair normlar şayet sağlamsa bireyde bu sağlam normlar üzerine yetişecek ve sağlıklı toplumun devamı sağlanacaktır. Bu anlamda sahabe topluluğu bir prototip mesabesindedir. Çünkü ilahi iradenin nüzûlde izlediği süreç dinin kemale ermesiyle birlikte kamil vasfına sahip, Kur'an normlarına uygun bir toplumun oluşmasıyla neticelenmiştir. Akabinde tâbiîn diye nitelendirdiğimiz topluluğun da sahabe topluluğundan gördükleri sağlam yapıyla yetişmesiyle Kur'an normlarıyla şekillenmiş topluluğun devamı sağlanmıştır. Bu normlara sahip toplulukların halen var olması da mümkündür. Çünkü günümüzde de vahyin nüzûlüne sebep olan olaylara benzer hadiseler cereyan etmektedir. İşte bu durumlarda söz konusu ayetler hatırlanarak ve hatırlatılarak bireylerin ve toplumun vahiyle terbiye edilmesi ve Kur'an kültürünün yaygınlaşmasını sağlamak imkân dâhilindedir.

Notlar

(*) Yrd. Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, e-posta: gatmaca@sakarya.edu.tr

Kaynaklar

Abdürrezzâk es-San'ânî, E. (1403), *Musannef*, Beyrut.

Ateş, S. (1998). "Oruç", Kur'an Mesajı İlimi Araştırmalar Dergisi, Sayı: 3.

Belâzürî, E. (1996). *Ensâbü'l-eşrâf*, Beyrut.

Bilgin, V. (2005). "Câhiliye'den İslâm'a Geçiş: Tebliğ ve Sosyal Akışkanlık", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 14, Sayı: 1, Bursa.

- Buhârî, E. (1992). *Sahîhu'l-Buhârî*, İstanbul.
- Çiçek, H. (1994). "Nüzûl Sebebine Göre Gündelik Hayatın İslamileştirilmesi", Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1/1, Van.
- Demirci, M. (2008). *Nas-Olgu İlişkisi Bağlamında Kur'an'da Sosyal Gerçeklik*, İstanbul.
- Doğan, İ. (2008). *Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar*, Ankara: Pegem Akademi.
- Ersöz, İ. (1988). "Kur'an'da İfk Olayı", Diyanet Dergisi, 24/1, Ankara.
- Ertürk, R. (2005). "Kur'an'ın bireysel Hayatı İnşası", VII. Kur'an Sempozyumu Kur'an ve Müslümanlar, 15-16 Mayıs 2004/Kayseri, Ankara: Fecr Yayınları.
- Fayda, M. (2000). "İfk Hadisesi", *DİA*, XXI, 507-508, İstanbul.
- Hanbel, A. (1995). *el-Müsned*, Kahire: Dârü'l-Hadis.
- Hâzin, A. (1979). *Lübâbü't-te'vîl fi meâni't-tenzîl*, Beyrut.
- <http://www.netpsikolog.com/gelisimde-temel-kavramlar-hazirbulunusluk.html>, 10:34, 08.06.2012.
- İbn Atıyye, E. (1993). *el-Muharrerü'l-veciz fi tefsiri'l-kitâbi'l-aziz*, Lübnan: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbn Ebî Hâtim, A. (1997). *Tefsîrül-Kur'ani'l-Azîm: müseneden 'an Resûlullah ve's-sahâbe ve't-tabiin*, , Mekke: Mektebetu Nizâr Mustafa el-Bâz.
- İbn Kesîr, İ. (1993). *Tefsîrül-Kur'ani'l-Azîm*, Beyrut.
- İbn Mâce, K. (1992). *Sünenu İbn Mâce*, İstanbul.
- İbn Manzur, E. *Lisânu'l-Arab*, "abd" Md., Dâru'l-maârif, Kahire.
- Kara, S. (2011). "İfk Olayının Etkileri ve Olayla İlgili Ortaya Konan Tavırlar" Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 15.
- Kurtubî, E. (1967). *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, Mısır.
- Mâverdî, A. *en-Nüket ve'l-uyûn tefsiri'l-Mâverdî*, Beyrut.
- Mûkatil, S. (2003). *Tefsîru Mukatil b. Süleyman*, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye.
- Müslim b. el-Haccac, N. (1992). *Sahihü'l-Müslim*, İstanbul.
- Nesefî, A. (1984). *Tefsîrül-n-nesefî*, İstanbul: Kahraman Yayınları.
- Râzî, F. (1997). *Tefsîr-i kebîr= Mefâtihü'l-gayb*, y.y.
- Sa'lebî, N. (2002), *el-Keşf ve'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'an=Tefsîrüs-Sa'lebî*, Beyrut: Dâru İhyâi Tûrâsi'l-Arabî.
- Suyûtî, C. (1985). *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*, Kahire: Dârü't-Türas.
- Suyûtî, C. (1989). *Târîhü'l-hulefâ*, Beyrut.
- Suyûtî, C. (2003). *ed-Dürrül-mensûr fi't-tefsiri'l-me'sûr*, Kahire: Merkezü Hicr.
- Taberî, C. (2001). *Câmiü'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'ân*, Kahire: Dâru Hicr.
- Taberî, C. (1967). *Tarihu't-Taberî*, Kahire.
- Taberî, M.(y.y.). *Kitâbü'r-riyâzi'n-nâzire fi menâkibi'l-aşere*, 1. Baskı. y.y.
- Tirmîzî, M. (1996). *el-Câmiü'l-kebîr*, Beyrut.
- Vâhidî, N. (ts.). *el-Veciz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, Beyrut: Daru'l-Kalem-Daru'ş-Şâmiye.
- Vâkidî, E. (ts.). *el-Megâzi*, Beyrut.
- Vatandaş, C. (2009). "Kur'an'ın Hayata Müdahalesi (Bireyin ve Toplumun İnşası)" XI. Kur'an Sempozyumu Kur'an ve Risalet, Fecr Yayınları, 25-26 Ekim/Samsun.
- Yenilmez, K. ve Kakmacı Ö. (2008). "İlköğretim Yedinci Sınıf Öğrencilerinin Matematikteki Hazır Bulunuşluk Düzeyi", Kastamonu Eğitim Dergisi, 16/2, Ekim.
- Zerkânî, M. (ts.). *Menâhilü'l-irfan fi ulûmi'l-Kur'ân*, Mısır: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye.